

SLOBODA, IDEALITET I STVARNOST:
LJUBOMIR TADIĆ – I MISLILAC I BORAC

Jagoš Đuretić

IP „Albatros plus“
Beograd

U obimnom teorijskom opusu Ljubomira Tadića ništa nije tako uočljivo kao njegova konsekvantna zaokupljenost idejom istinske slobode čoveka kao pojedinca, odnosno kao pripadnika klase, nacije, građanina. Čak i Tadićeva bezbroj puta potvrđena privrženost Marksovoj teoriji proletarijata ne može biti nipošto shvaćena kao njegova iluzorna vera u neposrednu emancipatorsku moć empirijski date radničke klase. Naprotiv, ono čime je Tadić impresioniran jeste Marksova (Marx) ideja proletarijata data u istorijskoj perspektivi kao filozofija definitivne emancipacije, kako društvene celine tako i svakog pojedinca. U tom smislu, vladavina proletarijata mora biti u funkciji postepene emancipacije čoveka kao pojedinca u njegovoj neposrednoj empirijskoj datosti. Otuda vladavina proletarijata nije ništa drugo do negacija svih vidova suštinske neslobode čoveka kapitalističkog sistema društvenih odnosa, koju sažima – upravo vladavina buržoazije. Ti vidovi neslobode u Marksovom delu dati su u filozofskim i sociološkim terminima: vladavina otuđenja, postvarenja, novca, najamnog rada, formalizma građanskih sloboda i demokratskih prava i dr.

233

Imajući u vidu upravo tako shvaćenu ideju proletarijata i Marksovu filozofiju opšte-ljudske emancipacije u istorijskoj perspektivi, Tadić se na više mesta sa sledbeničkom strašću poziva na Marksov stav iz njegovih *Ranih radova*: „Proletarijat je apsolutna strana društva“, jer je u njegovom položaju (tj. položaju radničke klase) sažeta sva beda kapitalističkih društvenih odnosa. Budući da u tom društvu, sa stanovišta istinske slobode, niko nije stvarno slobodan, „ni rob ni gospodar, ni radnik ni poslodavac, ni građanin ni vlastodržac, uprkos svim formalno zagarantovanim građanskim i političkim slobodama, Marks će *bit* toga društva sažeto izreći u svom poznatom dijalektičkom aforizmu – ‘emancipovano ropstvo‘“. Stoga proletarijat „oslobađajući sebe, oslobađa čitavo društvo“.

Tadiću će navedeni aforizam biti stalna inspiracija za kritički obračun sa svim vidovima

formalizma političkih sloboda sa kojima se u svom životu suočavao, i kao filozof i kao građanin. Na tom tragu, mada izbegavajući rigorizam Marksovih istorijsko-materijalističkih zakonomernosti, on će u svojim poznatim obračunima sa Lenjinovim avantgardizmom, „boljševičkom gvozdenom voljom“ i nasiljem Oktobarske revolucije nad istorijom, i tim povodima, na ubedljiv način samo potvrditi visok nivo svojih filozofskih uvida, ukazujući još jednom na istoričnost Marksove ideje proletarijata, i jasno razlikovati idealitet od neposredno date stvarnosti, odnosno idealitet slobode kao stalne kritičke pozicije spram te neposredno date stvarnosti.

234

U tom smislu, filozof marksističke provenijencije nikada ne može biti apologetski oduševljen postojećom društvenom stvarnošću, ma kakva da je, a kamoli onom u boljševičkoj, odnosno staljinističkoj verziji. Ta okolnost je izuzetno važna za razumevanje čitavog teorijskog opusa, pa čak i životne biografije Ljubomira Tadića. S druge strane, uzimajući u obzir duh celine njegovog dela (onog teorijskog, kao i same životne biografije) teško je izbeći zaključak da je upravo ta i tako shvaćena Marksova ideja slobode, ako ne jedini, a ono ključni razlog Tadićeve trajne privrženosti Marksovom učenju. Stoga nije ni čudno ni slučajno što je sve društvene promene koje su se događale u jugoslovenskom društvu (čak i one koje je, u principu, s odobravanjem pozdravljao), podvrgavajući ih analizi, s gledišta slobode, ocenjivao gotovo redovno – negativno, zahtejavajući pritom doslednost umesto polovičnosti, suštinu umesto privida, istinu umesto laži, pravdu umesto nepravde, stvarnu umesto formalne jednakosti, istinsku umesto formalne demokratije, itd.

U tom smislu, on će pozdraviti Oktobarsku revoluciju kao načelno moguću čin razrešavanja dubokih i nepomirljivih društvenih protivrečnosti, ali će odmah primetiti da rusko društvo nije dovoljno zrelo za ispunjenje zadataka jednog istinskog socijalističkog društvenog prevrata, pa nije ni

čudno što je uspostavljanje socijalističkog društvenog poretka proteklo u znaku najmračnijeg mogućeg terora pod okriljem svedržavlja, a da se ni u jednom trenutku nije našlo u „društvu slobode“.

Tadić je pozdravio ideju radničkog upravljanja preduzećima i uspostavljanja samoupravnog društvenog poretka u Jugoslaviji, ali će vrlo brzo sintagmom „socijalizam u državnom omotaču“ skrenuti pažnju na činjenicu da se dogodila samo formalna radikalna promena, budući da je vlastodržac u skrivenoj formi ostavio odlučujuću ulogu državne birokratije u svim institucijama i tekućem društvenom životu. Na isti način je negativno ocenio i transformaciju KPJ u SKJ, čime je trebalo da društvene institucije budu oslobođene monopartijskog tutorstva, kao korak bliže bespartijskom sistemu, dezideologizaciji i besklasnom društvu, ali je zadržavanje svih iole bitnih funkcija društvenih institucija u rukama komunista organizovanih na principima demokratskog centralizma učinilo ceo taj „obrt“ beznadežno sterilnim, gotovo besmislenim.

Ta strasna volja jugoslovenskog političkog vrha da, s jedne strane uspostavi „originalni socijalistički sistem“ kao sistem oživotvorene demokratije i slobode, a s druge da, zadržavanjem svih poluga vlasti, usmerava sve društvene procese i restriktivno kontroliše upotrebu svih prava i sloboda, neizbežno je reprodukovala samo „originalne“ društvene protivurečnosti – izvesne slobode, kao npr. slobode javnog govora i društvene kritike, zakonom su zaista bile zagarantovane, ali čim bi ih građani shvatili kao konačno stečeno pravo, podvrgavajući kritici neke režimske svetinje, posebno neprikosnovenog vođu, suočavali bi se s gotovo nepodnošljivim posledicama. Sistem se tako izvrtao u specifičan vid autoritarnog političkog sistema sa jakim primesama totalitarizma u kome je vođa mogao lako i bezgrešno, štaviše, uz plebiscitarnu podršku da bude izabran za doživotnog predsednika države. Za svest, dostojanstvo i moral čoveka,

intelektualca i borca, kakav je bio profesor Ljubomir Tadić, to je bio suviše veliki izazov, pa je, u ime poniženih građana čitavog jugoslovenskog društva, to „ustoličenje“ podvrgao oštroj kritici, rizikujući svoju materijalnu egzistenciju i egzistenciju svoje porodice.

Uostalom, Ljubomir Tadić nije bio intelektualac koji je svoja politička opredeljenja tražio i nalazio sa kalkulatorom u ruci na tezgama tzv. slobodne političke pijace, kako to čine, u okolnostima savremene vladavine novca, mnogi politički perspektivni intelektualci. Tadić je, naprotiv, svoja politička opredeljenja izvodio iz sopstvenog ukupnog dela, i svesti o totalitetu društvenih protivrečnosti, protivrečnosti čovekovog bića i istorijske perspektive čovekovog osvajanja slobode.

Današnja „kritička inteligencija“ koju najčešće nadahnjuje neoliberalistička ideologija i kojoj pritom, po pravilu, nisu strane ni lične političke ambicije, *de facto* smatra da Tadićev opus, kao i teorijski i politički učinak čitave njegove generacije, nema šta da kaže i poruči njima kao nosiocima pre-vratničkih zadataka današnjeg doba, budući da se kritički učinak te generacije svodi na puko prepravljavanje, zapravo učvršćivanje postojećeg sistema društvenih odnosa, umesto na njegovo radikalno negiranje i rušenje. Kako, dakle, ta kritika, kao u suštini prorežimska, deli sudbinu propalog sistema kome je služila, njihov zadatak počinje *ab ovo* i bez oslonca na učinak prethodnih generacija.

Tačno je, međutim, samo to da su za ove politički ambiciozne borbe, u odsustvu svesti o stvarnoj istoričnosti ovih ili onih važnih događanja, prave tačke savremenog svet-sko-istorijskog obrta – pad Berlinskog zida i Peti oktobar – prva u svetu, druga u Srbiji.

To bi moglo biti tačno, da se gromoglasno najavljene sloboda, jednakost i demokratija za sve narode faktički nisu svele na puko preraspodelu vojno-političke i ekonomske

moći u međunarodnom prostoru, s opštom, neposredno iznuđenom i apokaliptički opasnom trkom u naoružavanju i da novouspostavljena međunarodna hijerarhija moći u velikoj meri i sve više ne usmerava distribuciju međunarodne pravde, nacionalne nezavisnosti, svetskog bogatstva, političkog uticaja u međunarodnim odnosima, itd. To bi takođe moglo biti tačno, da se gromoglasna najava socijalne pravde, građanskih i ljudskih prava i blagostanja za svakog pojedinca, u skladu s principima neoliberalističke ideologije, nije svela na prelazak materijalnog bogatstva na nacionalnom nivou u najmanji broj ruku u ljudskoj istoriji, odnosno da reći: „tranzicija“, „nerazvijeni“, „demokratizacija“, „liberalizacija“, „slobodno tržište“, „ekonomska pomoć“, i dr. danas ne svedoče o pukom povratku materijalne bede i političke neslobode koje je davno demaskirala Marksova kritika otuđenja, postvarenja, eksploatacije i najamnog rada, nejednakosti, formalizma političkih i ekonomskih sloboda, i sve to samo u zaoštrenijoj formi. Stoga bi se pre moglo reći da je zadatak nove generacije političke i intelektualne elite da zaustavi društvenu regresiju, poštujući iskustva istinskih protagonista slobode i pravde iz prethodnih generacija.

Jugoslovenska zajednica kritičke inteligencije kojoj je Ljubomir Tadić pripadao je najpre, u skladu sa svojom primarnom odgovornošću, a zatim i neposrednim političkim angažovanjem u smislu svoje građanske odgovornosti, nastojala da se afirmiše kao važan faktor u demokratizaciji jugoslovenskog društva. Tadić je bez sumnje pripadao najužem, vodećem krugu te zajednice koja je hrabro postavljala filozofske i teorijske temelje za razaranje marksističkih i kvazimarksističkih dogmi i proširenje prostora političkih sloboda u jugoslovenskom društvu, čiji su manjak građani, posebno inteligencija, osećali jače nego manjak hleba.

Ta intelektualna zajednica je svoj program ostvarivala preko mnogih istorijski važnih

skupova, počev od Bleda, preko Vrnjačke Banje, Dubrovnika i naročito Korčulanske filozofske škole, koja je svojim značajem daleko prevazišla jugoslovenske granice, a zatim preko časopisa: *Perspektive*, *Naše teme*, *Gledišta*, *Filozofija* i, najzad, *Praxis* koji je brzo okupio i širok krug najznačajnijih inostranih mislilaca toga doba.

Ali, prostor slobode osvojen u mislima nije sloboda; to je tek spekulativna sloboda koja čeka da u „živom životu“ i neposrednoj stvarnosti bude obistinjena. Istina, ta tekovina koju je jugoslovenska kritička inteligencija stekla na tragu izvorne Marksove misli, predstavljala je veliki izazov za sve one kojima je do istinske slobode stalo. Trebalo je u uslovima monopartijske vladajuće ideologije i totalitarnih ograničenja slobode delati na način slobode, a to će reći – sa rizikom i po visokoj ceni koja za prekoračenje tih granica mora da se plati da bi uslove izborne slobode uživala društvena celina i svaki njen pojedinac.

Ako je Zagreb bio pretežni centar onog filozofskog *mišljenja* slobode, Beograd je sa svojom relativno dugom tradicijom borbe za osvajanje *praktičnih* građanskih sloboda, bio centar odakle su kretale gotovo sve inicijative, svi rizični pokreti i sve praktične borbe za to realno proširenje prostora slobode. To je bila skupa i riskantna borba, čiju visoko plaćenu cenu žive generacije pamte.

Pamti se, dakako, i to da je Ljubomir Tadić na javnim tribinama rečju i, gde god mu se ukazala prilika, perom, svojim slušaocima i čitaocima, hrabro i beskompromisno, na način koji nije bio dozvoljen, ukazivao na puteve praktične borbe za osvajanje stvarnih prava i sloboda. Pamti se, naravno, i to da je prof. Tadić, braneci od režimskog policijskog nasilja svoje studente u njihovoj političkoj liberterskoj pobuni 1968. godine, izložio sebe konkretnim policijskim batinama, da bi najzad, zajedno sa još pet svojih kolega i saboraca, bio isteran s Filozofskog

fakulteta na ulicu, bez posla i bez elementarnih uslova za egzistencijalni opstanak.

Raznovrsnim teorijama naučnog i umetničkog, odnosno intelektualnog stvaralaštva, nije nepoznata činjenica česte, ponekad i zjapeće nepodudarnosti između poruka koje sa humanističkog stanovišta šalje jedno veliko delo i onih poruka koje emituje empirijska ličnost i životna biografija autora tog dela. Poznato je da u suočenjima sa iskušenjima i dramatičnim izazovima društvenog i političkog života, empirijska ličnost često popusti, negirajući sebe kao autora. U biografijama mnogih poznatih umetnika i pisaca veoma često ćemo naći potvrdu tog teško objašnjivog iskustva. Hajdegerov slučaj među filozofima je čak neka vrsta razočaravajuće „klasike“.

Međutim, u profesionalnoj, teorijskoj i političkoj biografiji Ljubomira Tadića takve nesaglasnosti nema. Tadić je, van svake sumnje, autor koji je bio istinski odan svojim filozofskim, etičkim i političkim uverenjima i sasvim sigurno je smatrao da je moralna norma nešto što se mora u celosti poštovati i u životu aktivno slediti. Slobodu i dostojanstvo koje je kroz sva životna iskušenja branio i tražio za sebe, u jednakoj meri i uz sve rizike, tražio je i za druge. Tražio je pravo na život u slobodi i dostojanstvu uopšte, i tome je bez ikakve dvojbe posvećeno čitavo njegovo delo i svaki pojedinačni njegov redak. U tom smislu, biću slobodan da zaključim ovaj napis onim istim rečima kojima sam zaključio i priredivačku reč za knjigu *Ljubomir Tadić – Mislilac slobode*, koja je objavljena za njegovog života, pre nepune dve godine: „Tadićevo delo, budući zaokupljeno kritičkom vizijom globalnog čovečanstva, na tragu Blohovog (Bloch) mišljenja, snažno sugerše, podržava i ohrabruje, pa ako je to, s gledišta konačnog mirenja istorije, tek utopijska nada, ona je sasvim sigurno ona strana čovekovog lika koja ljudski život čini smislanim, stvaralačkim i aktivno odupirućim“.